ROB JETTEN

Hoe het wél kan

Alleen echte doorbraken
brengen Nederland vooruit

2025 Prometheus Amsterdam

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te achterhalen. Aan hen die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op enig recht, wordt verzocht contact op te nemen met Uitgeverij Prometheus, Postbus 1662, 1000 BR Amsterdam.

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

© 2025 Rob Jetten
Omslagontwerp Prometheus
Foto omslag Martijn Beekman
Lithografie afbeeldingen BFC, Bert van der Horst, Amersfoort
Zetwerk Mat-Zet bv
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 6079 1

Woord vooraf

Je zou het vandaag de dag bijna vergeten, maar de meeste Nederlanders willen ongeveer hetzelfde. Wonen op een veilige plek, in een buurt waar je elkaar een beetje kent. Vrij zijn om te houden van wie je wilt. Leven met het vertrouwen dat de toekomst – ook die van onze kinderen – iets is om naar uit te kijken.

Daar wil ik aan bouwen. Aan jouw toekomst, aan de toekomst van ons allemaal, aan de toekomst van Nederland.

Voor veel mensen voelt het alsof ons land vastloopt. Dat voel ik ook. De woningmarkt kraakt. De zorg piept. Kansen zijn ongelijk. Het klimaat verandert. En oorlog en onzekerheid raken ons allemaal.

Terwijl de wereld verandert, lijkt Den Haag stil te staan. Zijn politici vooral met zichzelf en elkaar bezig. Ja, daar word ik soms net zo gek van als jij.

Maar ik weet ook: we zijn een land van doeners, dromers, durvers. Van mensen zoals jij en ik, die samen de mouwen opstropen. Die, daar waar het vastloopt, dingen in beweging zetten. In alle windstreken van ons land. Omdat we ook voelen: het kan beter. Het móet beter.

De tijd dringt.

Het is tijd om te kiezen voor vooruitgang. Voor doorbraken die werken. Voor een politiek die groots denkt. Voor leiderschap dat niet wegkijkt, maar aanpakt.

D66 staat midden in die beweging. Voor jou. Omdat ik geloof dat het anders kan. En beter moet.

De toekomst begint vandaag. Aan de slag!

Rob Jetten

Inhoud

Inleiding
Het begint bij ons 9

1
Waarom we weer groot moeten denken 21

2
Wat we samen kunnen bereiken 63

3
Wat doen we met onze vrijheid? 79

Woord van dank 95

© Jeroen Mooijman

Inleiding

Het begint bij ons

Op mijn zeventiende stond mijn wereld even in de fik. Althans, zo voelde dat. Op 2 november 2004 was filmmaker en columnist Theo van Gogh vermoord, op klaarlichte dag op straat in Amsterdam. Ik hoorde het nieuws op tv en werd er ongelofelijk boos van. Maar ik kon toen nog niet vermoeden dat deze gebeurtenis ook grote gevolgen zou krijgen bij ons in Brabant, in het mooie en rustige Uden, waar ik opgroeide.

Een week na de moord werd brandgesticht bij de islamitische basisschool Bedir. Ik weet nog dat ik bij een vriendin was toen we het nieuws hoorden. We zijn er samen naartoe gefietst. De school was zwaar beschadigd. De schrik zat er goed in, want een paar dagen eerder was ook geprobeerd de lokale moskee in brand te zetten, maar die poging was mislukt. Niet veel later werden verdachten van de schoolbrand opgepakt. Jon-

geren die ik al bijna mijn hele leven kende van school en de voetbalclub. Media, opiniemakers en politici waren er als de kippen bij om te oordelen: ze zouden wraak hebben willen nemen op 'de moslims' om 'Theo'.

Je kunt je er nu weinig bij voorstellen, maar op dat moment was Uden even wereldnieuws. Mensen in het land leken te denken dat we een door en door racistisch dorp waren, waar geen moslim nog veilig over straat kon. Premier Balkenende kwam hoogstpersoonlijk poolshoogte nemen, met gretige cameraploegen in zijn kielzog. Het raakte me diep. Met een aantal klasgenoten en vrienden kwamen we in actie. Omdat we het belangrijk vonden het ware gezicht van Uden te laten zien: ons 'Uje', waar we normaal met elkaar omgaan en waar iedereen zich veilig kan voelen. Mijn vrienden en ik maakten voor het eerst in ons leven een protestbord en T-shirts met het vredesteken. Zo liepen we mee in een tocht door het dorp, eindigend in het gemeentehuis. Namens de groep jongeren die meeliep, mocht ik het woord voeren. Nogal zenuwachtig probeerde ik toch te verwoorden wat zo veel mensen om mij heen voelden: dat een bizarre actie van een paar tieners niets zei over de vriendelijkheid en menselijkheid van ons dorp. Dat we ons als gemeenschap niet uit het veld lieten slaan.

De gebeurtenissen in Uden waren voor mij het keerpunt: daar begon mijn besef dat politiek er echt toe doet. Ik begon me te realiseren dat belangrijke waarden

als veiligheid, vrijheid en gelijke kansen er niet 'zomaar' zijn, maar dat ze alleen kunnen bestaan omdat mensen zich ergens voor inzetten. Waar ik me tot dat moment vooral met sporten had beziggehouden, begon ik me nu druk te maken om wat er in de samenleving aan de hand was. Ik herinner me nog goed dat van alle Haagse politici die langskwamen, alleen D66-Kamerlid Ursie Lambrechts oprechte vragen stelde. En luisterde naar onze antwoorden; in plaats van te oordelen. Zij moedigde mij aan om me meer in de politiek te verdiepen. In de schoolbibliotheek las ik *De puinhopen van acht jaar Paars* van Pim Fortuyn – het boek waar ik op tv al over had gehoord. Ik was gefascineerd door de manier waarop Fortuyn de samenleving analyseerde, problemen benoemde en oplossingen beschreef. Allemaal op een manier die een grote groep mensen het gevoel gaf dat hij wél wist waar zij zich zorgen over maakten: frustratie over wachtlijsten in de zorg, de afbrokkelende kwaliteit van het onderwijs, een overheid die te vaak tekortschiet. Ook nu, bijna 25 jaar later, ben ik het vaak oneens met de oplossingen die Fortuyn beschreef, maar hij was in staat om in begrijpelijke taal de problemen te beschrijven waar zo veel mensen zich aan ergerden.

De moord op Fortuyn, de moord op Van Gogh en natuurlijk ook de aanslagen van 11 september zullen voor veel mensen van mijn generatie een breuk zijn geweest. Zonder dat ik mij er bewust van was, groeide ik als kind van de jaren negentig op met de gedachte dat

de geschiedenis af was. De Verenigde Staten waren de onbetwistbare leider van de vrije wereld, zomervakanties waren lang en vooral leuk.

Dat beeld ging in de periode tussen 2001 en 2004 volledig op zijn kant. Opeens ging het nieuws over terreur tegen het Westen, oorlogen in het Midden-Oosten en veelal ook over de onrust in de samenleving. Stond Nederland er eigenlijk wel zo goed voor als we allemaal hadden gedacht? Alles werd opeens weer *politiek*.

Datzelfde gevoel bekruipt mij nu weer. Vaak als ik met mensen praat, merk ik dat zij nu – net als toen – angst voelen door grote en snelle ontwikkelingen in de wereld. Moet ik, of moeten mijn kinderen straks in militaire dienst? Hoe moet dat straks voor onze kleinkinderen met die hitte en overstromingen? Maar loop ik daarna in de Tweede Kamer, dan lijkt het wel alsof deze zorgen een groot deel van de politici ontgaan. Alsof de politiek niet in staat is daar iets aan te doen. Het lijkt wel alsof de politiek zich nog steeds in de nasleep van die periode bevindt waarin ik opgroeide. Bij elke verkiezing zien we de opkomst – en niet veel later de ondergang – van een politieke verlosser die zichzelf heeft gevormd naar het evenbeeld van Fortuyn. Elke verkiezingscampagne zien we politici vanaf de flanken in steeds groteskere vormen met de vuist op tafel slaan. Maar ook zien we vandaag, bijna 25 jaar na de moord op Fortuyn, nog steeds dat het politiek en overheid

maar niet lijkt te lukken de levensechte problemen aan te pakken waar mensen mee worstelen. Soms lijkt het wel *Groundhog Day*, de film waarin Bill Murray steeds dezelfde dag opnieuw beleeft.

Eerlijk gezegd denk ik ook dat dit de reden is dat mensen zich soms zo gefrustreerd voelen over de politiek en de overheid. Ze zien politici die elkaar felle persoonlijke verwijten maken, die het idee verspreiden dat we in dit land als groepen tegenover elkaar staan en die onderlinge spanningen creëren die we in de dagelijkse werkelijkheid veel minder intens ervaren. Een politiek waarin de controverse over relatief kleine onderwerpen groter wordt gemaakt, maar waarin de echte grote vraagstukken onbenoemd en vooral onopgelost blijven. En dat terwijl zo veel uitdagingen ons recht in de ogen staren: de wooncrisis, opvangcrisis, stikstofcrisis – om er maar een paar te noemen. Niet gek dat veel mensen het gevoel hebben dat de politiek er niet voor hen is. Of dat politici liegen over alles.

Want wat leveren we als politiek nou écht, voor al die mensen door wie we zijn verkozen? Nog niet zo lang geleden las ik het interessante boek *Abundance* van de Amerikaanse auteurs Ezra Klein en Derek Thompson. Twee journalisten die zich afvragen waarom de politiek er maar niet in slaagt mensen nieuw perspectief te geven op meer geluk en welvaart, ondanks de rijke economieën die veel landen hebben en de grote technologische mogelijkheden. Ze gebruiken een

prachtig gedachte-experiment. Stel je voor dat je in 1875 zou leven, maar opeens wakker zou worden in 1905. Dan was de wereld totaal veranderd: er zijn plots flatgebouwen, er is aspirine, fototoestellen zijn voor het eerst te koop, zelfs de eerste vliegtuigen zijn inmiddels gebouwd.

Maar welke vooruitgang hebben de mensen van mijn generatie nou eigenlijk meegemaakt? In de film *Back to the Future Part II* uit 1989 reist Marty McFly met zijn DeLorean vanuit 1985 naar het jaar 2015: hij kijkt met open mond naar de vliegende auto's, de eindeloze groene energie en de robottankstations. Dat visioen hebben we nog niet voor elkaar gekregen. Natuurlijk, het is indrukwekkend wat een smartphone kan en AI gaat een grote impact hebben op hoe wij leven en werken. Maar het is wel aan ons om te zorgen dat dit positief uitpakt voor mensen. Stel je voor dat je in de tijd van *Back to the Future* ging slapen en wakker werd in onze tijd, dan is de wereld eigenlijk helemaal niet zo erg veranderd. Laat staan verbeterd. Zelfs op het gebied van de vrijheid en emancipatie van vrouwen en minderheden, thema's die mij aan het hart gaan, zijn we lang niet zoveel opgeschoten als mensen decennia geleden hadden verwacht of gehoopt. Of zetten we in de afgelopen jaren zelfs stappen achteruit.

De laatste twee decennia hebben we elkaar vooral bevochten om de welvaart en mogelijkheden die we al hebben opnieuw te verdelen. We hebben twintig jaar

gedebatteerd over de vraag wanneer iemand 'echt' geïntegreerd is. We ruziën al vijftien jaar over stikstof, terwijl de natuur er nog altijd slecht bij staat en perspectief voor boeren uitblijft. Al decennia gaat het over steeds weer andere regels om huizen te kopen, huren en verhuren, en ondertussen raakt een goede woning voor iedereen steeds verder uit beeld. Grote, nieuwe perspectieven op een betere toekomst? Die ons geluk, onze vrijheid, onze welvaart, onze gezondheid, onze kansen fundamenteel vergroten? Die zijn er eigenlijk amper gekomen.

Voor mij is duidelijk: progressieve politici kunnen het zich niet veroorloven om de vertolking van de problemen, de ervaringen en de ergernissen van mensen over te laten aan rechts-conservatieven en populisten. En laat ik eerlijk zijn: dat is sinds die vroege jaren 2000, sinds mijn middelbareschooltijd, te lang en te vaak wél gebeurd.

En zo komen we bij de reden waarom dit boek er nu is. Omdat ik geloof dat de politiek en de overheid Nederlanders de afgelopen jaren op te veel vlakken in de steek hebben gelaten. Door te weinig te leveren en door te weinig te luisteren naar waar mensen zich echt zorgen om maken. We hebben het nagelaten groots te denken. Ook mijn partij D66 – en ja, ook ikzelf – heeft zich vaak laten verleiden tot het typisch Haagse spel waarin het nieuwsberichtje van vanmiddag belangrij-

ker is dan de grote hervorming van volgend jaar. Het is niet gek dat mensen cynisch zijn over politiek, als we niet in staat lijken ons bezig te houden met waar mensen echt iets aan hebben. Zangeres Froukje vertolkt dat gevoel uitstekend: 'De crisis is hier en Den Haag is nog daar.'

Ik geloof dat het tijd is om weer vooruit te kijken, met verbeeldingskracht en vastberadenheid. De nood is nu groter dan ooit. Met Trump als autocratisch leider breken machtsbeluste en corrupte politici de Verenigde Staten in rap tempo af. In Oekraïne vecht het volk in naam van de Europese vrijheid met leeuwenmoed tegen de oprukkende legers van Poetin. In Gaza pleegt de regering-Netanyahu oorlogsmisdaden die moeilijk anders omschreven kunnen worden dan als genocide, waartegen in Nederland meer dan 100.000 mensen op de been zijn gekomen. Ondertussen lijken grote techbedrijven meer macht te hebben dan de meeste overheden en heeft het afgelopen kabinet menig probleem – van stikstof en klimaat tot wonen en energie – volkomen op zijn beloop gelaten. Vrolijk word je er niet van. En tegelijkertijd motiveert mij dit enorm: zoals ik me boos maakte over de gebeurtenissen in Uden, zo maak ik me vandaag kwaad over het grote onrecht van deze tijd.

Als we willen dat mensen weer grip krijgen op hun leven. Als we willen dat mensen weerbaar kunnen zijn, omdat ze weten dat ze elkaar hebben en dat ze op el-

kaar kunnen bouwen. Dan moeten de politiek en de overheid zichzelf vernieuwen. Om zo met mensen samen een wenkend perspectief op de toekomst te bouwen.

Dat is ook het verhaal dat ik probeer te vertellen. In deel 1 vertel ik waarom ik geloof dat we weer groter moeten durven denken als samenleving. En waarom dat vraagt om een sterke en betrouwbare overheid. Als minister heb ik van dichtbij gezien tot welke geweldige dingen we met elkaar in staat zijn als de nood hoog is. Maar helaas ook hoe dingen stroperig verlopen of zelfs faliekant mislukken als er even geen 'crisis' is. Daar trek ik lessen uit.

Wat moet die sterkere en betrouwbare overheid doen? Welke grote opgaven zie ik, als ik naar onze samenleving kijk? Welke doorbraken zijn nodig om Nederland wél weer vooruit te brengen? Die vragen en antwoorden komen aan bod in deel 2. Ik laat me daarbij inspireren door de talloze situaties en ontmoetingen waar je als politicus in belandt. Van gesprekken op straat tot bezoeken aan scholen en ondernemers in Nederland. In deel 3 neem ik je mee naar Oekraïne, waar ik met eigen ogen de gruwelijke gevolgen van de oorlog zag. Het deed me beseffen dat we in Nederland in alle vrijheid keuzes kunnen maken over onze toekomst. Ik doe een pleidooi om deze vrijheid maximaal te benutten. Door weer met lef te durven kiezen voor vooruitgang.

Dat is dan ook de rode draad in dit boek: de doorbraken die nodig zijn voor Nederland, zodat wij – en de mensen die na ons komen – beter af zijn. Ik geloof dat dat mogelijk is. Door voort te bouwen op het werk en de inspiratie van mensen die al begonnen zijn. Maar vooral vanuit het besef dat verandering en groter denken maar op één manier begint: door samen aan de slag te gaan. Het begint bij ons.